

# Daj mi slovar in spremenim ti (jezikovno) skupnost

*Marko Stabej*

## **Abstract**

This paper places lexicography in both the historic and contemporary contexts of status and corpus planning for Slovenian. The critical conclusion reached is that status planning is a very generalised concept, through which it is not possible to clearly define planned and actual processes in a language community, whereas corpus planning and language resources are closely related to directing social relations within a community. Since the end of the 18<sup>th</sup> century, lexicography in Slovenia has had an increased symbolic value; this remains the case today, especially in monolingual lexicography. Analysis of the role of the state as the main driver behind modern language policy reveals that the state, for the most part, does not take responsibility for facilitating the planning of language resources for Slovenian, leaving this instead to the field of Slovenian Studies, and expecting a united stance on the issue. However, there is a wide range of disparate views on language and the nature and purpose of lexicography in this field, and relations in the language community are very different – to the point where there is an ideological divide. Our ideological credo in general is that the discourses of all Slovenian speakers of the Slovenian language are equal and worthy of note.

**Keywords:** language planning, language policy, lexicography, state, linguistic ideology

**Ključne besede:** jezikovno načrtovanje, jezikovna politika, slovaropisje, država, jezikoslovna ideologija

*Jezik je cena, ki jo je treba plačati za realnost,  
in ta narod je ne bo mogel kupiti,  
dokler bo javna raba slovenščine planska.*

Marko Crnkovič, 1992

## 1 UVOD

236 let mineva, odkar si l. 1779 je v prvem zvezku almanaha Pisanice alegorična Krajnska dužela zaželela svoj dikcionarjum. »/D/a tega nimam jest, tu je še mene sram,«<sup>1</sup> pravi zaskrbljeno v enem od dvanajstercev.<sup>2</sup> Potrebovala ga je za svojo čast in slavo in zato vljudno, a odločno prosila svoje sinove, naj ji ga naredijo in pri tem pozabijo na lastno korist in medsebojne razprtije. Dežela Kranjska je seveda v tekstu alegorija, avtorjeva projekcija – in Legiša (1977: 425) brez dlake na jeziku pravi, da je bila ta pesem »nekaka reklamna napoved dela, ki ga je pripravljaj podjetni sobrat Pohlin in je izšlo l. 1781 kot Tu malu besediše«. Tako vzvišena prošnja reklama? Da – saj če smo pravični, je prava dežela Kranjska kakšen slovar s slovenščino l. 1779 že imela, tudi v tiskani, kaj šele rokopisni obliki, vendar se vsaj tej alegorični deželi iz pesnitve ti prejšnji slovarji niso zdeli dovolj dobri za potešitev njenega ponosa in dokaz vrednosti njenega jezika. Zato je potrebovala novega, pravega, ki bi dokazal, da je njen jezik samostojen, samonikel in bogat in da tudi po jeziku ne zaostaja za sosedami in kolegicami ... Če pa se neusmiljeno odpovemo iluziji, gre ravno za obratno razmerje: novi, skoraj že pripravljeni Pohlinov trojezični slovar je potreboval prepričljiv in močan *raison d'être*, potreboval je družbeni ugled, potreboval je, da ga nekdo pomemben nujno potrebuje ... in kdo (poleg morda matere Cerkve, ki pa pri posvetni razsvetljevski dejavnosti, tudi če so jo izvajali duhovniki, ni bila več na prvem mestu) je bil tedaj lahko družbeno bolj pomemben kot političnoupravna dežela sama?

Najbrž ste opazili, da nekdo pri zgornjem zapletu manjka, po čemer lahko sklepamo, da ni prav zelo pomemben člen: to so govorce in govorko oz. jezikovna skupnost. Slovar je potrebovala dežela za svoj ponos, ne ljudje (ali celo ljudstvo) za svoje potrebe. Iz tega in iz drugih zgodovinskih zgodb lahko izpeljemo misel, da je med tem, kdo slovar potrebuje (ali se komu zdi, da kdo ga), in med tem, kdo ga (naj) uporablja, bistvena razlika (z mnogo vmesnimi odenki). Še danes se rado zgodi, da govorcev in govork pri razpravljanju o jezikovnih priročnikih in virih ni oziroma so kvečjemu prikrito vsebovani globoko v kaki metonimiji. Marko Snoj (Perdih 2009: 5) tako npr. pravi: »Slovenska strokovna in laična javnost namreč

1 Besedilo navajamo po Legiševi izdaji Pisanic (1977).

2 Analiza in kontekstualizacija besedila Krajnska dužela želi tudi svoj dikcionarjum imeti v Stabej (2009a: 126–129).

soglašata, **da naš jezik nujno potrebuje nov slovar** (poudaril M. S.), saj je od izida zadnje knjige Slovarja slovenskega knjižnega jezika minilo že 17 let, od pripravljalnih in konceptualnih del zanj pa že pol stoletja, poleg tega se današnji čas razlikuje od časa nastajanja tega slovarja po družbenem in ekonomskem redu, kar je deloma vplivalo tudi na vrednostni sistem naroda, in po bliskovitem vzponu sodobnih tehnologij.«

Kdo torej potrebuje kakšen slovar, kako ga narediti, kdo, kako, zakaj in s kakšnim namenom naj ga uporablja? Vse to so nenehno odprta vprašanja – ki si jih je treba pri raziskovanju in snovanju slovaropisne dejavnosti redno postavljati, hkrati pa nanja po najboljših močeh in vesti vsaj začasno odgovoriti, če si želimo kak slovar pripeljati do končnega izdelka (kar v sodobnih informacijskih, tehnoloških in družbenih okoliščinah pomeni bistveno manjšo stopnjo statičnosti kot v nekdanjih tiskanih časih).

## 2 SLOVAR V JEZIKOVNONAČRTOVALNEM OKVIRU

Umestimo sodobno slovaropisno dejavnost v okvir jezikovnega načrtovanja in njegove dialektike. Kot je znano, se načrtujejo status, korpus in znanje jezika oz. jezikov (Jernudd in Nekvapil 2012: 24). Načrtovanje korpusa jezika pomeni v običajni predstavi dejanje standardizacije in nato vzdrževanje standardiziranosti nekega jezika. Izdatno načrtovanje korpusa postane zares potrebno šele takrat, ko naj bi s tem dosegli take ali drugačne družbene učinke; prva stopnja je ponavadi homogenizacija jezikovne skupnosti, ta pa omogoča nadaljnje učinke, npr. povečanje dostopnosti izobrazbe, povečanje stopnje različnih oblik družbene participacije, lahko pa tudi prevlado neke verske ali etnične oz. narodne skupnosti, s tem tudi ideologije in posledično prerazporeditev družbenih elit in podobno – ti učinki oz. cilji se lahko odkrito ali prikrito združujejo in prepletajo. Načrtovanje korpusa posameznega jezika je zato običajno pojmovano kot nujni pogoj za načrtovanje oziroma doseganje ustreznega statusa tega jezika v govorno večjezičnih družbah – in ponavadi gre za jezik skupine ljudi z izhodiščno pretežno nizkim socialno-ekonomskim statusom. Toda – kaj pa je ustrezen status jezika? In nenazadnje, kaj status sploh je in po čem se meri? Status je položaj nekega jezika v skupnosti in v družbi, bi bila najosnovnejša parafraza – ki pa prikriva vsaj toliko, kot odkriva. Stereotipno o rasti slovenskega jezika in njegovega statusa razmišljamo kot o premočrtnem procesu vsaj od prve slovenske knjige l. 1550 do ustave samostojne Slovenije l. 1991. Kot da s(m)o si vsi Slovenci (in Slovenke) vsaj od prve polovice 16. stoletja do l. 1991 nenehno in močno želeli živeti samo v slovenščini; ko da so nam to dolga leta preprečevali samo sovražni tujci, verski, posvetni oblastniki in drugi krivci, ki so nam našo naravno pravico

grobno odrekli. Pri natančnejšem pregledu slovenske sociolingvistične zgodovine hitro spoznamo drugačno, manj zvezno in vzneseno sliko zgodovinskih predstav o slovenščini in njeni vlogi. Slovenski protestantje si kljub svoji vročični jezikovni dejavnosti nikoli niso predstavljali slovenščine tudi kot edinega jezika tedanje posvetne oblasti ali jezika izobraževanja ali jezika znanosti, saj bi bilo to v takratnih evropskih razmerah nekaj nepredstavljivo nenavadnega ali kar čudaškega; če ne bi bilo tako, ne bi predvidevali npr. v svojih stanovskih šolah kazni za tiste, ki si (razen v prvem razredu) drznejše spregovoriti v slovenščini (ali kakšnem drugem maternem jeziku), saj je za izobrazbo štela samo latinščina (Ahačič 2007: 18). Prvič lahko željo po slovenskem življenju samo v slovenščini najdemo v političnem programu Zedinjena Slovenija l. 1848, pa še to je pravzaprav interpretacija; Matija Majar, eden od avtorjev programa, je v posebnem letaku želeni status slovenščine v okviru narodnega programa opredelil takole: a)<sup>3</sup> »slovenski jezik mora imeti v slovenskih krajih popolnoma to pravico, katero ima nemški v nemških, italijanski v italijanskih ...« b) »mora nam biti svobodno (frei) upeljati slovenščino v vse pisarnice in šole višje in nižje v Slovenii ... ako hočemo in kakor hočemo« c) »vsaki uradnik (Beamter) v slovenskih krajih, kateri se za naprej bode postavil v službo mora popolnoma slovensko znati.« (Granda 1999: 96) Kako lahko tako načrtovani status ustrezno opredelimo z eno samo besedo ali besedno zvezo? Tako sociolingvistika kot pravna nomotehnika seveda imata rešitve, od skrajno zbanaliziranega hierarhiziranja na »m-jezike« in »v-jezike« (Toporišič 1991: 143), do poimenovanj uradni ali državni jezik in podobno (Vidovič Muha 2003; Stabej 2015). Toda tako v zgodovini kot v sedanjosti družbenega trenutka je dejanski (in načrtovani) status jezikov v družbi in jezikovni skupnosti (pa tudi pri posameznikih in posameznicah) nekaj zelo kompleksnega.<sup>4</sup> Ves ta ekskurz je pravzaprav namenjen podkrepitvi naslednje teze: če drži, da je načrtovanje korpusa nujno povezano z načrtovanjem statusa, moramo torej vedeti, kakšen status jezika načrtujemo, da znamo zasnovati in izpeljati ustrezno načrtovanje korpusa. Načrtovalci najbrž ne vedo zmeraj natanko in v vseh podrobnostih, za kakšen status jezika si prizadevajo, in tudi med načrtovalci in v skupnosti sami se predstave o pričakovani statusni razporeditvi jezikov in drugih zaželenih elementih jezikovne situacije lahko opazno razlikujejo, ne da bi se tega sami jasno zavedali. Lahko si npr. vsi želijo, da bi njihov jezik postal uradni ali državni – vendar jim to pomeni zelo različne stvari; različna razmerja med pravicami in dolžnostmi zasebnih govorcev, javnih in državnih ustanov v javni komunikaciji, v različnem obsegu in različni dinamiki uresničevanja pravic ipd. Seveda mora načrtovanje korpusa – ali širše pojmovano načrtovanje jezikovne

3 Oznake pripisal M. S.

4 Kompleksnost načrtovanja statusa ponazorimo še z enim zgodovinskim zgledom: Matija Majar Ziljski (kot tudi mnogo drugih izobražencev istega časa, pa tudi pred in po njem) je ob vsem jasnem zavzemanju za utrjevanje in dvig statusa slovenščine razvijal tudi precej drugačen hkratni scenarij, ki ga le post festum lahko označimo za neke vrste »plan B«: postopno združevanje južnoslovenskih jezikov v en standardni jezik; zdelo se je namreč verjetneje, da bo le tak jezik s svojim množičnim zaledjem lahko statusno dovolj močan povezovalc slovanstva v konkurenci drugih močnih jezikov z velikim številom govorcev (Stabej 2010: 136).

opremljenosti nekega jezika in jezikovne skupnosti – izkazovati pravo mero robustnosti v razmerju do heterogenosti predstav o načrtovanem statusu. Sledi lahko v grobem le povprečenemu trendu načrtovanega statusa, saj bi bila sicer zlasti v manj številnih in manj premožnih jezikovnih skupnostih jezikovna načrtovalna dejavnost v obliki slovarjev, slovnice in drugih priročnikov, prilagojena diverzificiranim pogledom na nadaljnjo podobo jezikovne skupnosti (in torej na načrtovani status), takorekoč nemogoča. Toda – če poenostavimo – tudi vso slovensko zgodovino so bile odločitve o tem, kakšne slovnice, slovarje in druge podobne reči naj se izdelujejo, povezane s takimi ali drugačnimi sporazumevalnimi, kulturnimi in drugimi potrebami, oziroma natančneje, s takimi ali drugačnimi projekcijami, kaj naj bi bilo za koga ali kaj je najbolj potrebno – ter seveda s stvarnimi izvedbenimi možnostmi. Prva slovaropisna dejanja v zvezi s slovenščino so bila pretežno praktično usmerjena – Register v Dalmatinovi Bibliji 1584 je imel za nalogo premoščati regionalne razlike v besediščni kompetenci bralcev pri razumevanju svetopisemskih besedil; Alasijev Vocabolario Italiano, e Schiauo (1607) je bil namenjen začetnemu jezikovnemu pouku slovenščine ter posledično lažjemu delu bodočih italijansko govorečih menihov devinskega samostana med (samo) slovensko govorečim ljudstvom; Megiserjevi slovarski deli, ki sta vsebovali slovenščino, Dictionarium quatuor linguarum (1592) in Thesaurus Polyglottus (1603) sta že merili širše, zadnje je v predgovoru avtor namenjal: »ne samo filologom in študentom jezikoslovja /.../ ampak tudi profesorjem katerihkoli drugih umetnosti in znanosti, /.../ zlasti pa še zgodovinarjem, geografom, zdravnikom, kemikom, knežjim pisarjem in odposlancem in vsem drugim, ki mnogo potujejo, trgovcem in preprodajalcem dišav, pa tudi vojakom in vojaškim poveljnikom« (J. Stabej 1977, prevod K. Gantar). Nimamo ne prostora ne potrebe za nadaljnji zgodovinski pregled povezav med slovaropisno dejavnostjo in načrtovanjem statusa slovenščine v slovenskem prostoru; omenimo le, da gre od omenjenega Pohlinovega slovarja l. 1781 naprej za vse bolj zapletena razmerja, saj se v dotlej pretežno praktično slovaropisno delovanje vse močneje vpletajo tudi simbolne razsežnosti. Nenazadnje o tem priča saga o nastajanju velikega slovensko-nemškega slovarja v 19. stoletju, ki je bila po neštevilnih zapletih z nejasnostjo zasnove in ciljev, negotovostjo financiranja in posledično hudimi izvedbenimi težavami zaključena šele s Pleteršnikovim Slovensko-nemškim slovarjem (1893–1895). Najmočnejšo simbolno vlogo v slovenski jezikovni skupnosti (in njej primerljivih) pa ima tisti slovar, ki se zgodovinsko-razvojno gledano pojavi najkasneje: enojezični.

### 3 ENOJEZIČNI SLOVAR, ENOJEZIČNI VIR

Tradicionalni splošni enojezični slovar večjega obsega je sam po sebi vir vseh drugih priročniških in drugih jezikovnoinformativnih izpeljav s svojo domnevno

referenčnostjo (saj temelji na prepričanju, da slovar opisuje, kakšen jezik res je).<sup>5</sup> Proces nastajanja slovarja je sicer lahko bolj ali manj natančno opisan, ohranjeno ali celo digitalizirano je lahko tudi listkovno gradivo, ki je bilo podlaga leksikografskega dela (ponavadi pa je le zelo omejeno dostopno). Vse to pa ne spremeni dejstva, da enojezični slovar v skupnosti obvelja kot merodajni vir informacij o jeziku.<sup>6</sup> Referenčnost je njegova temeljna vloga; prav zato v zgodovinskem procesu oblikovanja slovenske (ali katerekoli druge »zamišljene« enojezične skupnosti) od dvo- ali večjezičnih slovarjev prevzame tudi najvišjo simbolno vlogo v jezikovni skupnosti. Enojezični slovar je namreč simbolni dokaz, da je neka jezikovna skupnost zrela za samostojnost – za enojezičnost pač. Hkrati enojezični slovar to skupnost opredeljuje in usmerja, načeloma z dvema glavnima vzvodoma: a) kaj izbere za vredno uslovarjenja b) na kakšen način in s kakšnim namenom izbrano uslovari. Usmerjanje lahko poteka v obliki sugeriranja (ali celo predpisovanja) »pravih«, družbeno zaželenih jezikovnih praks in odsvetovanja (ali celo prepovedovanja) »nepravih«, družbeno nezaželenih; ker so jezikovne prakse zmeraj družbenega značaja, s tem slovar oblikuje tudi družbena razmerja. Seveda lahko enojezični slovarji glede omenjenih glavnih vzvodov uberejo zelo različne poti, kot nenazadnje z najrazličnejših vidikov podrobno predstavlja tale knjiga. Čisto temeljno vprašanje pa vendarle ostaja naslednje: se sodobna slovaropisna dejavnost z odločitvijo za enojezični slovar kot svoj glavni cilj vendarle izhodiščno ne omeji usodno in preveč? So glavni argumenti za tako odločitev vsebinske ali simbolne narave? Najbrž po nepotrebnem zaostroujemo vprašanje: argumenti so obojne narave. Simbolno je smiselno delati enojezični slovar zato, ker ima v družbi večjo težo in ker se zanj glede na pretekle izkušnje veliko verjetneje lahko pridobi javni denar. To je sicer banalen in pragmatičen, a še kako tehten razlog. Po drugi strani je veliko tudi vsebinskih razlogov. Običajna sodobna uporabnojezikoslovna predstava je, da je dober in kakovosten enojezični slovarski vir najboljša podlaga za izdelavo dvo- in večjezičnih virov (čeprav je, kot smo omenili, zgodovinsko gledano pravzaprav obratno) in ima torej izdelava enojezičnega slovarja pri gradnji jezikovne opremljenosti prednost pred dvojezičnimi. Malo manj očitien vsebinski argument za izdelovanje enojezičnega slovarja pa je prav možnost rekonceptualizacije jezikovne skupnosti, jezika samega, jezikovnega znanja, pa tudi jezikoslovne dejavnosti in še marsičesa s tem povezanega – kar je vse veliko bolj sistematično uresničljivo (ali sploh možno) pri snovanju enojezičnega slovarja oz. vira, kot bi bilo pri dvo- ali večjezičnem.

5 Domnevnost pomeni avtorsko skonstruiranost po eni strani in privzemanje te vrednosti pri jezikovni skupnosti po drugi strani, ki tega ne počne iz dejanskega lastnega dojemanja jezikovne referenčnosti in reprezentativnosti samega dela in njegovih konkretnih, posameznih slovarskih rešitev, ampak pretežno iz družbene avtoritete ustanove avtorjev/izdajateljev/založnikov takega referenčnega dela.

6 Z razvojem korpusnega jezikoslovja in prosto dostopnostjo referenčnih korpusov se odpirajo možnosti za spreminjanje take prakse, saj lahko slehernik podatke o avtentični jezikovni rabi pridobi sam; toda to možnost izkoristiti ni nekaj trivialnega, nasprotno, brez temeljitih premikov v izobraževanju, pa tudi v jezikovnih in siceršnjih stališčih ostaja možnost predvsem na teoretični ravni, takorekoč neizkoriščena.

Referenčnost temeljnega sodobnega enojezičnega (hipo)slovarja (če lahko s hiposlovarjem poimenujemo idealno urejeno, torej z vsemi potrebnimi podatki opremljeno in po vseh poteh dostopno slovarsko bazo) npr. ni več nujno (samo) v tem, da iz množice vseh diskurzov v nekem, npr. slovenskem jeziku in/ali iz introspekcije jezikovne zmožnosti avtorjev rigorozno izbere in uslovari tisto, kar naj bi bilo v tem jeziku najboljše, najbolj vredno in kar naj bi ta jezik posledično edinole bil, temveč da zajame in evidentira vse diskurze, ki jih lahko označimo recimo za slovenske. S tem jezikovni vir ne izenačuje dejanske (četudi skonstruirane) družbene vrednosti različnih pojavnih oblik jezika in diskurza, in če jih opisno označuje, jih še ne razvršča po njihovi vnaprejšnji splošni vrednosti, ampak – po možnosti na čimbolj nevtralen način – opredeljuje njihovo vlogo v družbi oz. jezikovni skupnosti, razen seveda v tem, da jih vse razglaša za del slovenščine. To ima lahko zelo verjetno za čisto praktično posledico večjo in drugačno povezanost slovenske jezikovne skupnosti, ki je ne bi povezovala več le reprezentativna oblika knjižnega jezika, temveč tudi vse druge jezikovne prakse, od – če speljemo misel do skrajnosti, kar je praktično kljub vsem komaj verjetnim teoretskim, metodološkimi in tehnološkimi izboljšavam pri jezikoslovnem delu, ki jih lahko podrobno spoznavamo v tej monografiji, še vedno neuresničljivo – najbolj odročnih krajevnih govorov do najbolj hibridnih oblik elektronsko posredovanega sporazumevanja, od začetniškega jecljanja tujcev, ki se šele uvodoma spoznavajo s slovenščino, do fosilizirane slovenske govornice starejših generacij slovenskih izseljencev v Argentini. Če bi bili na nekem mestu vsi ti diskurzi zajeti skupaj in vsi njihovi jezikovni izrazi opredeljeni za sestavine slovenščine, bi bil to precejšen korak naprej od medlega zavedanja o slovenskem jezikovnem zvrstnem kontinuumu, ki pretežno živi samo med slovenistično stroko in znanostjo, pa še to zares živo in brez vrednotenjske stereotipiziranosti le med nekaterimi. Pri mejnem odločanju o slovenskosti (pravzaprav bi morali govoriti o »slovenščinskosti«, o lastnosti, da je nekaj v slovenščini) diskurzov v jezikovnem smislu torej na tej ravni, recimo ji najsplošnejša, namesto nekdanjega izrazito izključevalnega nabora meril lahko uporabimo obratno skrajnost – vsevključevalnost. Ne bi torej iskali in določali, kaj je še slovensko, ampak kaj je že slovensko. Tak obrat lahko seveda beremo kot golo retoriko, ki ne prinaša nobene vsebinske razlike. Vendar ne gre le za retoriko, ampak za stvarno namero. Pri določanju kriterijev bi se bilo seveda treba opreti ne le na korpusne podatke o različnih diskurzih, temveč tudi na empirično raziskovanje procesov razumevanja in delovanja jezikovne zmožnosti. Če se za trenutek vrnemo k razpravi o razmerju med načrtovanjem statusa in korpusa: sodobni enojezični slovar mora najbrž biti zasnovan v okviru redefinicije sodobne slovenske jezikovne situacije. Ta je po eni strani zaznamovana s statusom slovenščine kot uradnega jezika Republike Slovenije in uradnega jezika Evropske unije, po drugi strani pa z diverzifikacijo jezikovnih praks v slovenščini in z izrazito povečano večjezičnostjo v vseh ozirih (Stabej 2015). Kakšno naj bo načrtovanje korpusa v tem kontekstu in kaj želimo s tem doseči?

## 4 DRŽAVA KOT JEZIKOVNA NAČRTOVALKA JEZIKOVNE OPREMLJENOSTI

Odnos slovenske države kot najmočnejše jezikovnopolitične instance do slovarske problematike (in tudi siceršnje problematike jezikovnih virov in jezikovne opremljenosti) kaže tole grobo sliko:

Od osamosvojitve naprej država bolj ali manj stalno in stabilno (=neprojektno) financira ustanovo, ki naj bi za to domnevno sistematično skrbela, torej Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti (odslej ISJFR ZRC SAZU), a brez kakršnegakoli pravega in jasnega pričakovanja o ciljih ter rezultatih, kaj šele nadzora nad tem – o tem natančno poroča na podlagi omejenih javno dostopnih podatkov Simon Krek (2014).

Prvi slovenski nacionalni program za jezikovno politiko 2007–2011<sup>7</sup> je sicer vključeval tudi slovarsko opremljenost slovenščine, toda precej jasno je, da ta ni sodila med njegove prednostne jezikovnopolitične naloge. Slovarje skupaj z »učbeniki, jezikovnimi korpusi ipd.« program prišteva v temeljno jezikovno infrastrukturo in »delno opremljenost s temeljno jezikovno infrastrukturo« celo navaja med »ugodnostmi« pri »ovrednotenju razmer za jezikovno strategijo«, čeprav obsega in narave te infrastrukture nikjer ne opredeli. Kot vzporedno »slabost« tedanjih razmer navaja, da »izpopolnjevanje temeljne jezikovne infrastrukture ne poteka sistematično in usklajeno (jezikovni viri pogosto niso širše dostopni raziskovalnim skupinam in temeljno jezikovno razvojnim podjetjem).« To je gotovo (bil) resničen problem, toda hkrati izkazuje prepričanje, da je jezikovna infrastruktura namenjena predvsem specialistom (znanstvenikom, raziskovalcem in poslovnim razvojnikom) – ne pa neposredno celotni jezikovni skupnosti. Slovarje resolucija omenja le nekajkrat, izraziteje na treh mestih: kot podcilj č) 11. cilja (za višjo sporazumevalno kulturo) navaja »zagotavljanje spletne dostopnosti jezikovnih virov, npr. SSKJ, SP in drugih«; podcilj l) je »priprava splošnih in specializiranih priročnikov za slovenščino«, kamor po programu sodijo »frazološki, sinonimni, terminološki, zgodovinski in dvojezični slovarji«; nazadnje še v podcilju m) »izpopolnjevanje in zagotavljanje spletne dostopnosti elektronskih jezikovnih orodij«, kar naj bi po programu pomenilo tele naloge: »črkovalnik, prevajalniki, slovarji, terminološke zbirke«. Da slovarske naloge v tedanjem programu niso imele skoraj nobene teže, lahko sklepamo tudi po zanje predvidenem denarju; za podcilja č) in m) je bil ocenjen strošek 83.458 evrov na vsakega, za podcilj l) pa 104.323 evrov. Skupaj torej 271.239 evrov, od česar naj bi pri l) in m) po 41.729 evrov prišlo iz neopredeljenih »dodatnih zasebnih virov«, torej naj bi iz proračuna Republike

7 Resolucija o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2007–2011 (ReNPJP0711). Uradni list RS, št. 43/2007, 18. 5. 2007, str. 5952 (<https://www.uradni-list.si/1/content?id=80272>, dostop 22. 7. 2015).



Slovenije za širše slovarske zadeve v okviru jezikovnopolitičnega programa v petletnem obdobju namenili 187.781 evrov. Glede na to, da je skupno program za pet let predvideval porabo 12.705.616 evrov proračunskega denarja, je torej slovarski dejavnosti namenil vsega 1,48 odstotkov vseh sredstev.

Na podlagi navedenega lahko posredno izpeljemo nekaj sklepov:

1. Program izkazuje prepričanje, da je bila tedanja temeljna slovarska opremljenost slovenščine – s Slovarjem slovenskega knjižnega jezika in Slovenskim pravopisom – načeloma čisto zadovoljiva, potrebno je bilo poskrbeti le za njeno večjo (spletno) dostopnost; nekaj malega naj bi bilo treba nadgraditi le posebne, specializirane slovarske informacije, zato »frazološki, sinonimni, terminološki, zgodovinski« in čisto na koncu sramežljivo tudi »dvojezični slovarji«, čeprav je že iz finančne konstrukcije, pa tudi zaradi drugih indicov popolnoma jasno, da program vsaj s tem zadnjim ni mislil čisto resno.
2. Tako malo namenjenega denarja tem dejavnostim lahko pripišemo tudi prepričanju avtorjev resolucije, da se potrebno redno obnavljanje slovarske opremljenosti za slovenščino itak plačuje iz drugih virov, in sicer že prej omenjeni domnevno samoumevno za te zadeve pooblaščenim ustanovi, ISJFR ZRC SAZU. Ta je – posredno sodeč po programu – ostala še naprej edina pristojna tudi za določanje dinamike temeljnega slovarskega opremljanja slovenskega jezika, in sicer tistega, ki simbolno največ šteje: enojezičnega. To posredno potrjuje tudi dvodnevni Strokovni posvet o novem slovarju slovenskega jezika l. 2008 (Perdih 2009), ki sta ga priredili SAZU in ZRC SAZU v zaprtem krogu povabljenih strokovnjakov in strokovnjakinj, pobudo zanj pa je dal in ga gmotno omogočil prav Sektor za slovenski jezik Ministrstva za kulturo Republike Slovenije; ministrstvo je tudi plačalo izid zbornika s posveta.
3. Vse to posredno pomeni, da po resoluciji realnega načrtovanja in izvajanja slovarske opremljenosti slovenščine v Republiki Sloveniji ne more početi nihče drug kot omenjena ustanova – saj ni mogoče pričakovati, da bi to dejavnost lahko plačeval kdor koli drug kot država.<sup>8</sup>

A država ni le eno ministrstvo, tudi če je to edino, ki je v izvršni veji oblasti RS neposredno pristojna za slovenski jezik in jezikovno politiko v zvezi z njim; de facto ima bistveno močnejše jezikovnopolitične vzvode od Ministrstva za kulturo (vsaj na področju načrtovanja jezikovne zmožnosti in oblikovanja jezikovnih

<sup>8</sup> Zadnji obsežnejši neproračunsko financirani slovarski izdelek na Slovenskem je bil DZS-jev Veliki angleško-slovenski slovar OXFORD, ki je izšel v dveh zvezkih 2005–2006 (Grabnar in Šorli 2008). Zanimivo je, da je ta slovar v svojem zelo kratkem pozdravnem nagovoru na omenjenem strokovnem posvetu omenil akademik Janez Orešnik: »Na malo bolj lokalni ravni pa bi omenil nekaj, kar se najbrž že pozablja, in to je, da smo v zadnjem času dobili tudi zajetno slovarsko delo, ki ni nastalo na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša, je pa seveda slovenistično, in to je slovenski del Velikega angleško-slovenskega slovarja« (Perdih 2009: 11) – morda kot svarilo pred nadaljnjo izgubo prevladujočega slovaropisnega položaja lastne ustanove?

stališč) ministrstvo, pristojno za izobraževanje oz. šolski sistem. Dinamika reorganiziranja ministrstev slovenske vlade ravno na teh področjih je bila v zadnjih letih precejšnja. Do 2012 so bila to tri ministrstva: za kulturo; za šolstvo in šport; za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo. 2012 je 10. slovenska vlada vsa tri ministrstva združila v eno Ministrstvo za izobraževanje, znanost, kulturo in šport, 11. vlada pa je 2013 spet osamosvojila ministrstvo za kulturo in ohranila ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport, česar tudi aktualna vlada z nastopom l. 2014 ni spremenila.<sup>9</sup> Od 2008 do 2013 je potekal projekt Sporazumevanje v slovenskem jeziku,<sup>10</sup> ki sta ga financirala Evropska unija iz Evropskega socialnega sklada ter Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport, ki je tudi formalno skrbelo za obsežen projekt petih konzorcijskih partnerjev. Projekt, oziroma v evrojeziku »operacija« je potekala v okviru Operativnega programa razvoja človeških virov za obdobje 2007–2013, z razvojno prioriteto »razvoj človeških virov in vseživljenjskega učenja«, prednostna usmeritev pa je bila »izboljšanje kakovosti in učinkovitosti sistemov izobraževanja in usposabljanja 2007–2013«. Projekt omenjamo zato, ker je priskrbel vrsto ključnih elementov sodobne jezikovne opremljenosti slovenščine,<sup>11</sup> ki se danes zdijo, vsaj nekateri – kot se vidi tudi iz naše knjige – popolnoma nepogrešljivi tako v teoretičnem kot uporabnem slovenističnem jezikoslovju, še posebej pri slovaropisni dejavnosti (od spektra najpotrebnejših korpusnih virov in jezikovnotehnoloških aplikacij do poskusnih verzij uporabni(ški)h jezikovnih in jezikovnodidaktičnih priročnikov za slovenščino). Takorekoč nič od tega ni nastalo v okviru nacionalnega jezikovnopolitičnega programa ne s spodbudo vladnega organa, neposredno pristojnega za slovenščino, ne na ustanovi, ki naj bi bila strokovno najbolj pristojna za tovrstno načrtovanje, torej ISJFR ZRC SAZU, ampak po drugih poteh ter z drugimi akterji. Podatke o viru in načinu financiranja izdelave sodobne jezikovne opremljenosti slovenščine v tem obdobju lahko pretvorimo tudi v zgodbo s pomenljivo prisposobo: jezikovna opremljenost ni bila izdelana kot izrecno jezikovni cilj v okviru uradnega nacionalnega jezikovnopolitičnega programa, temveč kot eden od vzvodov nadaljnjega povezovanja in izboljševanja skupnosti (zato jo je sofinanciral Evropski socialni sklad) ter razvoja človeških virov.<sup>12</sup>

Novi jezikovnopolitični program Republike Slovenije je nastajal od l. 2011 in bil po razmeroma zapletenem ciklusu 15. 7. 2013 sprejet v Državnem zboru v obliki

9 Podatki o reorganizacijah vlade so povzeti po Wikipediji: ([https://sl.wikipedia.org/wiki/9.\\_vlada\\_Republike\\_Slovenije](https://sl.wikipedia.org/wiki/9._vlada_Republike_Slovenije); [https://sl.wikipedia.org/wiki/10.\\_vlada\\_Republike\\_Slovenije](https://sl.wikipedia.org/wiki/10._vlada_Republike_Slovenije); [https://sl.wikipedia.org/wiki/11.\\_vlada\\_Republike\\_Slovenije](https://sl.wikipedia.org/wiki/11._vlada_Republike_Slovenije); [https://sl.wikipedia.org/wiki/12.\\_vlada\\_Republike\\_Slovenije](https://sl.wikipedia.org/wiki/12._vlada_Republike_Slovenije) (dostop 26. 7. 2015).

10 <http://www.slovenscina.eu/projekt> (dostop 26. 7. 2015).

11 Videopredstavitev rezultatov z zaključne konference projekta na [http://videolectures.net/zakljucnakonferencassj2013\\_ljubljana/](http://videolectures.net/zakljucnakonferencassj2013_ljubljana/) (dostop 23. 7. 2015). Problemom infrastrukture slovenščine in slovenistike je bil posvečen zbornik simpozija Obdobja 28 (Stabej 2008), tudi spletno dostopen.

12 Zadnja besedna zveza kar kliče po sarkastični družbenokritični interpretaciji (človeški viri = nekaj, kar omogoča kapitalu in kapitalskim elitam nenehno bogatenje), pa se bomo temu odrekli; razvoj človeških virov razumimo idealistično kot povečevanje življenjske moči in družbene vključenosti posameznikov in posameznic.

Resolucije o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2014–2018.<sup>13</sup> Na njeni podlagi sta v organizaciji Ministrstva za kulturo nastala tudi usklajena osnutka dveh t. i. akcijskih načrtov, za jezikovno izobraževanje in za jezikovno opremljenost.<sup>14</sup> Ne moremo v podrobnosti, izražamo pa mnenje, da so tako veljavna resolucija kot oba osnutka akcijskih načrtov strokovno bistveno modernejši, konsistentnejši, uporabnejši in tudi bolje medinstitucionalno usklajeni jezikovnopolitični dokumenti od prejšnje resolucije.<sup>15</sup> V njih je našla svoje mesto tudi slovarska opremljenost slovenske jezikovne skupnosti, funkcionalno razčlenjena in trdno umeščena v širši kontekst druge potrebne jezikovne opremljenosti. Toda oba akcijska načrta sta – strokovno usklajena po javni debati – že od jeseni 2014 v ministrskem predalu. To skupaj z nekaterimi drugimi (ne)dejanji državnih organov kaže na indiferentnost izvršne oblasti v Republiki Sloveniji v zvezi z nadaljnjim razvojem jezikovnih virov in jezikovne opremljenosti, na kar je 26. 3. 2015 opozorila tudi izjava *Slovenščina in jezikovna antipolitika* l. 2014 ustanovljenega Konzorcija za jezikovne vire in tehnologije.<sup>16</sup> Državna letargija glede omogočanja (naročanja in financiranja) tovrstne dejavnosti vsaj zaenkrat nikakor ne pomeni, da na tem področju ni živahne dejavnosti, prav nasprotno. Znanstvena, strokovno-organizacijska, pa tudi lobistična in marketinška dejavnost (nekaterim dogajanjem bi lahko pripisali celo značaj obveščevalne in protiobveščevalne dejavnosti) vsaj od objave Predloga za izdelavo slovarja sodobnega slovenskega jezika, ki so ga napisali »trije jezikoslovci na podlagi dela na Leksikalni bazi za slovenščino v okviru projekta Sporazumevanje v slovenskem jeziku« (Krek et al. 2013), je skoraj vročična. Nimamo namena natanko opisovati dogajanja (čeprav bo to najbrž nekoč nujno – in zahtevno ter mučno opravilo), dodamo naj le to, da je konec marca 2015 ISJFR ZRC SAZU objavil svoj Osnutek koncepta novega slovarja slovenskega knjižnega jezika<sup>17</sup> in ga dal v enomesečno javno razpravo. V zagovor države in njenega jezikovnopolitičnega angažmaja na tem področju lahko rečemo, da je po objavi omenjenega prvega osnutka slovarja v letih 2013 in 2014, tudi na podlagi besedila jezikovnopolitičnega programa (še kot osnutka in kot že veljavnega dokumenta) ministrstvo za kulturo poskušalo doseči vsaj neko stopnjo strokovnega konsenza glede oblike in vsebine nadaljnje temeljne slovaropisne dejavnosti za slovenščino (npr. s prireditvijo posveta o novem slovarju slovenskega jezika 12. 2. 2014,<sup>18</sup> z vrsto formalnih in polformalnih pogovorov med

13 O temeljnih mejnikih nastajanja resolucije na spletni strani Službe za slovenski jezik pri Ministrstvu za kulturo: [http://www.mk.gov.si/si/delovna\\_podrocja/sluzba\\_za\\_slovenski\\_jezik/resolucija\\_o\\_nacionalnem\\_programu\\_za\\_jezikovno\\_politiko\\_20142018/](http://www.mk.gov.si/si/delovna_podrocja/sluzba_za_slovenski_jezik/resolucija_o_nacionalnem_programu_za_jezikovno_politiko_20142018/) (dostop 23. 7. 2015).

14 Akcijski načrt za jezikovno opremljenost je dostopen na: [http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/slovenski\\_jezik/Akcijska\\_nacrta/Akcijski\\_nacrt\\_za\\_jezikovno\\_opremljenost\\_javna\\_razprava.pdf](http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/slovenski_jezik/Akcijska_nacrta/Akcijski_nacrt_za_jezikovno_opremljenost_javna_razprava.pdf) (dostop 23. 7. 2015).

15 Pri tem gre seveda za subjektivno mnenje, saj sem bil avtor tega prispevka tudi vodja delovne skupine za pripravo osnutka jezikovnopolitičnega programa l. 2011 in vodja delovne skupine za pripravo osnutka akcijskega načrta za jezikovno izobraževanje l. 2013/14. Toda oznako se da vendarle podpreti tudi z objektivnejšimi kazalci, od tega, koliko ljudi, s katerih ustanov in na kakšen način je pri nastajanju sodelovalo, do tega, kako so vsebine programov strukturirane in povezane ipd.

16 Javno dostopna v obliki peticije na [http://www.pravapeticija.com/jezikovna\\_antipolitika](http://www.pravapeticija.com/jezikovna_antipolitika) (dostop 23. 7. 2015).

17 <http://www.fran.si/novi-sskj> (dostop 27. 7. 2015).

18 Prispevki v obliki e-zbornika na [http://www.mk.gov.si/si/delovna\\_podrocja/sluzba\\_za\\_slovenski\\_jezik/predstavitev\\_podrocja/dogodki/posvet\\_o\\_novem\\_slovarju\\_slovenskega\\_jezika/](http://www.mk.gov.si/si/delovna_podrocja/sluzba_za_slovenski_jezik/predstavitev_podrocja/dogodki/posvet_o_novem_slovarju_slovenskega_jezika/) (dostop 27. 7. 2015).

glavnimi strokovnimi akterji in predstavniki ter predstavnicami vpletenih ustanov), toda z novo vlado l. 2014 je politična volja glede tega očitno popolnoma usahnila. Da v »stroki« tudi ob mediaciji države ni prišlo do poenotenja pogledov na to, kakšna naj bo nadaljnja slovaropisna dejavnost v zvezi s slovenščino, ni pravzaprav nič čudnega – in pričakovanje, da se bo to prej ali slej zgodilo, je precej naivno. Slovaropisna nesoglasja so seveda prepletena tudi s čisto osebnimi in institucionalnimi razlogi vseh vpletenih in ti se še krepijo, dlje ko nesoglasja trajajo. Toda konsenz ali vsaj kompromis ni mogoč ne zaradi razlike v osebnostih, ampak zaradi (skoraj) nepremostljive razlike v konceptih – zato je bila zgoraj ob zadnji omembi stroka tudi v narekovajih. Zdi se namreč, da so pogledi na jezik, jezikovno skupnost, jezikovno situacijo, jezikovno načrtovanje in na globlji kontekst vsega tega v slovenskem in slovenističnem jezikoslovju zelo različni, še več – ideološko polarizirani. To ne pomeni politične polarizacije (tudi če si jezikoslovne ideologije kdaj skušajo utreti pot v financirano realnost s pomočjo strankarske politike ali si jih stranke občasno prisvojijo za svoje volilne ali druge politične potrebe), ampak razlikovanje v pojmovanju (jezikovnega) sveta. In kaj naj bi bile glavne razlikovalne ideološke poteze? Poskusimo nemogoče, ubesedimo tisti pol, s katerim se bolj ali manj identificiramo v tej knjigi: pojmovanje izhodiščne enakovrednosti vseh govorcev in govork v jezikovni skupnosti (zato je raziskovanja vredna vsa jezikovna praksa in jezikovna zmožnost vseh govorcev in govork, pa tudi vsi diskurzi); posledično spoštovanje jezikovne različnosti v vseh oblikah; spoštovanje volje, potreb, želja in okusov govorcev in govork v njihovih jezikovnih praksah in jezikovnih izbirah; operacionalizacija skupnega knjižnega oz. standardnega jezika in izrecno raziskovanje njegovih ideoloških razsežnosti – in še bi morali naštevati ... ideološke razlike je namreč težko predstaviti izrecno, ker v izrecni obliki skoraj ne obstajajo; obstajajo le razlike v raziskovalnih metodologijah in praksah, v raziskovalnih ciljih ipd. Če se bo hotela država odgovorno odločiti o nadaljnjem razvoju opremljenosti slovenskega jezika in slovenske jezikovne skupnosti, je dobro, da te ideološke razlike razume in se jih pri odločitvah zaveda. Odločanje pa je odgovornost države, ne stroke (saj oba pola stroke ravnata ravno iz prepričanja o svoji odgovornosti). Prepričanje, da mora država pred odločitvijo počakati, da se stroka glede teh vprašanj poenoti, je pravzaprav le neodgovorno sprenevedanje, je le izogibanje odgovornosti. Ne odgovornosti do jezika: odgovornosti do skupnosti.

## 5 IDEOLOŠKI VIDIKI JEZIKOSLOVNE IN SLOVAROPISNE DEJAVNOSTI

Sodobno na korpusnih (in drugih relevantnih in referenčnih) jezikovnih podatkih temelječe in vsaj načelno družbeno neizključevalno slovensko jezikoslovje hoče biti čim bolj »opisno« – torej hoče izluščiti »slovenski jezik« iz statistično reprezentativnega zajema kar najširšega nabora različnih diskurzov različnih govork

in govorcev, ki so (konsenzualno) v slovenščini; osvoboditi se hoče (vsaj slovenske) jezikoslovne strukturalistične manire (po njej so podatki o jezikovni rabi le potrebna vžigalna svečica, ki da jezikoslovcu ali jezikoslovki iskrico za zagon teoretske mašinerije, ta pa nato, z obilno pomočjo nezanesljivega samoopazovanja njenega strojnika, konstruira t. i. jezikovni sistem, ki se razrase v avtonomno in brezprizivno instanco, v Sistem – in na koncu koncev je prava jezikovna raba lahko le tista, ki je v skladu s Sistemom, kar pa ni v skladu z njim in se med govorce vendarle rabi, je razglašeno le za anomalijo, in to ne le jezikovno, ampak tudi družbeno). Ta »nova« jezikoslovna paradigma (ki v slovenističnem jezikoslovju ni brez bogatega predhodništva) se skuša izogibati prezgodnjim poenostavljenim posplošitvam glede jezikovne regularnosti, se dosledno naslanjati na relevantne podatke, zmanjšati in dokumentirati postopke dekontekstualizacije jezika ter biti pri tem družbeno občutljiva in odgovorna. Teoretsko gledano je sicer to jezikoslovje izrazito hibridno, morda včasih celo teoretsko površinsko – pa si pravzaprav tudi ne želi apriorne teoretske izčiščenosti ali trdne navezanosti na to ali ono jezikoslovno »šolo«, navezuje se veliko bolj na svoje konkretno poslanstvo v konkretnih jezikoslovnih nalogah. Snovanje slovarja je gotovo tak katalizator konvergenca in sinteze jezikoslovnih prizadevanj; sodobno jezikoslovje je namreč sicer (kar ni v okviru sodobnega delovanja znanstvenih disciplin in strok nič posebnega) izrazito specializirano in parcializirano. Konvergentnost slovaropisne dejavnosti pa pomeni tudi odpiranje prostora za interdisciplinarnost. Vse to se ne zgodi kar samodejno – za to si je treba dejavno prizadevati, to pa lahko počnemo le, če svojo dejavnost temeljito reflektiramo in se izogibamo vnaprejšnji samoumevnosti in domnevni danosti (kar še ne pomeni popolnega zanikanja tradicije).

Sama izbira opisnosti kot temeljne raziskovalne perspektive in uporaba gradivne podlage pri raziskovanju še ne pomenita odločilne razlike med jezikoslovnimi pristopi. Razlika se vzpostavi pri odločitvah, kaj, zakaj in kako naj opisujemo. Kako ideološko občutljivi so jezikoslovni postopki, tudi kadar se sklicujejo na empiričnost, si oglejmo ob naslednjem odstavku:

Dokler ne bo slovensko jezikoslovje normiralo slovenske knjižne govorce na podlagi gradiva, se pravi posnetkov kultiviranih javnih govorcev, ljudi, ki po eni strani obvladajo hkrati z vsebino tudi knjižnojezikovno normo kot tako rekoč podzavestno sredstvo svoje besede, po drugi strani pa tudi psihološko breme javnega nastopa, do takrat bo normiranje slovenske javne (knjižne) govorce neprepričljivo (Vidovič Muha 1992).

Gre za perspektivo, ki je izključevalna in hkrati zelo interpretativno odprta, parafrazirajmo in problematizirajmo: relevantno gradivo za prepričljivo (za koga in po kakšnih merilih?) normiranje javne slovenščine (zakaj je pridevnik knjižne v oklepaju?) mora jezikoslovje najti pri govoricah, ki govorijo javno, sproščeno (če s tem prislovom dovolj pokrijemo njihovo »obvladanje psihološkega bremena

javnega nastopa«), ki so kultivirani (po starem SSKJ: »ki ima/jo/ splošno veljavnim načelom, normam, pravilom ustrezajoče lastnosti«), ki hkrati obvladajo vsebino (katero, česa; vsega, o čemer govorijo, svojega področja?) in knjižnojezikovno normo (kot podzavestno sredstvo svoje besede; ali to pomeni, da pri knjižnem govorjenju zvenijo naravno?). Interpretativna odprtost izjave ustvarja prostor za jezikoslovčevu oz. jezikoslovkino avtoritarno dejavnost (pri kateri mu oz. ji morda lahko pomagata tudi kak psiholog ali sociolog, toda glavne odločitve opravi on oz. ona). Odločiti pa se mora vsaj o tem: kdo je kultiviran, kdo obvlada vsebino in jezikovno normo, kdo obvlada javni nastop. Morda lahko jezikoslovcu priznamo izvedensko prednost pri odločanju o tem, ali je neka jezikovna praksa v skladu z veljavno knjižnojezikovno normo ali ne. Toda o kultiviranosti, prepričljivosti in vsečnosti javnih govorcev imamo pravico soditi čisto vsi, ki jih poslušamo (in gledamo) in gotovo so sodobni okusi glede tega zelo različni, tudi v soodvisnosti od vrste diskurza, načina medijske posredovanosti ter drugih kontekstualnih dejavnikov – kar je bilo morda res v začetku 90-ih let v slovenskem medijskem prostoru še manj izrazito in prikrito, z razmahom t. i. komercialnih medijev pa je to zelo težko spregledati (Verovnik 2013). Obravnavani odstavek ustvarja vtis, kot da so kriteriji za uvrstitev govorcev med tiste, ki naj bodo vir norme, nekaj jasnega, neproblematičnega in enovitega. Navedek pa je tudi paradoksalen s stališča jezikovnega načrtovanja, vsaj na prvi pogled: nadaljnje normiranje jezika naj torej poteka na jezikovnih produkciji tistih govorcev, ki normo jezika že dobro obvladajo. Toda če normo dobro dejavno obvladajo, so se jo morali nekje naučiti. Naučili so se jo najbrž deloma izrecno med šolanjem, deloma pa so jo usvajali ob svoji receptivni in produktivni jezikovni dejavnosti med otroštvom in odrasčanjem. Dobra norma torej že obstaja, saj brez nje ti govorci ne bi bili to, kar so – ali pa so ti govorci s svojo posebno dodano vrednostjo prej pusto in neživiljenjsko jezikovno normo šele prekasili v nekaj užitnega in uporabnega? Drugi paradoks je družbene narave: jezikovna produkcija posebnih govorcev naj bo torej vir za govorno normo, ki bo prepričljiva. Ali prepričljiva pomeni taka, ki jo bodo sčasoma za svojo dejavno javno jezikovno rabo privzeli tudi vsi drugi govorci? Razen za izrazito radikalne pristaše popolne družbene enakosti se zdi ta misel absurдна; povprečiti hočeš torej posebej kakovostne govorce (ki ponavadi so ali vsaj naj bi bili tudi nosilci družbenega prestiža), povpreček ponuditi kot standard celi jezikovni skupnosti in s tem skupnost postopno jezikovno oz. govorno izenačiti? Kot da je razlika v jezikovnih praksah samo nekaj začasnega in prehodnega, ne pa nekaj, kar je nujni sestavni del zapletenih družbeno-psiholoških procesov človeške skupnosti. Kot da si tisti z nadpovprečnim družbenim prestižem želijo postati povprečni – tudi po jeziku.<sup>19</sup> Taka jezikovna enakost je enakost s figo v žepu, je kot jezikovna farma, kjer so vsi enaki, le nekateri so bolj enaki od drugih. Taka

19 Če že privzamemo, da si podpovprečni zmeraj želijo napredovati in povprečne; a spomnimo se Twainovega Huckleberryja Finna, kako je kot začasni posvojenec vdove Douglas trpel in dostojni obleki in čistem posteljnem perilu in rednih obrokih in nasploh urejenem ter pospravljenem življenju, v primerjavi s svojo siceršnjo svobodo.

jezikovna norma je prej neke vrste priročnik za neenakost – in je dober način jezikovnega načrtovanja, če hočemo družbeno neenakost v skupnosti še naprej vzpostavljati tudi z jezikom. To je zelo dobro delovalo v slovenskem prednarodnem in zgodnjem narodnem obdobju: dejavno je obvladala knjižni jezik (in tudi javno sporazumevanje) le peščica izobražencev.<sup>20</sup> Njihovo število je postopoma raslo, a so ostajali še dolgo v varni družbeni manjšini. Večini govorcev in govork slovenščine je bilo sprva namenjeno samo razumeti slovenščino knjižnih besedil (lahko so tudi občudovali lepoto jezika slišane ali prebranega), ni pa bilo mišljeno, da bi jo tudi sami pisali ali govorili (Stabej 2010: 32). Z nadaljnjim razvojem obveznega splošnega izobraževanja je sicer sčasoma tudi za večino jezikovne skupnosti obveljalo, da se mora naučiti temeljev dejavne pisne rabe slovenščine – toda velika večina ni tega znanja nikoli uporabljala, tudi če je prišla do njega, saj je bil dostop do knjižne produkcije, pa tudi do javnega diskurza družbeno zelo omejen, saj je bila to zadeva izobražene manjšine. Kako se je v tem kontekstu načrtoval korpus slovenščine, ali bolj po domače, kako se je razvijal knjižni jezik? V zaprtem dvojnem krogu izobraženske elite:<sup>21</sup> a) elita je tvorila besedila; elita je pri sprejemanju besedil razsojala, kaj je jezikovno po njihovem okusu in volji in kaj ne in na podlagi tega revidirala svojo nadaljnjo jezikovno prakso; b) na podlagi besedil in jezikovnih stališč elite so nastajali knjižnojezikovni priročniki, slovarji in slovnice – in te je pri svoji nadaljnji besedilni produkciji v knjižnem jeziku uporabljala (če že) edinole elita. Večina govorcev in govork slovenščine je ostajala izključena iz tega dvojnega kroženja – razen tistih izjem, ki se jim je uspelo prebiti v elito.<sup>22</sup> Izključenost iz standardnojezikovnega kroga pretežnega dela večine dolgo časa ni čisto nič motila, saj je to sodilo v pričakovano podobo družbene urejenosti. Toda razmerja so se začela spreminjati in za današnji čas lahko domnevamo, da ostanki take dvopolnosti v jezikovni skupnosti pomenijo družbeno anomalijo, oziroma drugače: pomenijo nevarnost za nadaljnjo celovitost in povezanost jezikovne skupnosti. Če se danes večina govork in govorcev čuti simbolno in praktično izključena iz standardnojezikovnega kroga slovenščine (ker imajo občutek, da so kljub vsem dolgim letom šolanja slabo pismeni, da je njihov jezik slab in poln napak,

20 Pri razpravi o obvladanju knjižnega jezika konec 18. in dobri dve tretjini 19. stoletja moramo knjižni jezik razumeti skoraj v dobesednem pomenu: obvladovanje take slovenščine, da je dovolj dobra za v knjigo (ki je bila pred razmahom publicistike v slovenščini v 40-ih let 19. stoletja takorekoč edini pisni medij). Kako zelo raznolika pisna slovenščina je to bila (ne gre le za regionalne, temveč tudi za čisto individualne razlike), je splošni slovenski javnosti zelo malo znano, saj to v kontekstu stereotipne nacionalne ideologije kot presežena ovira na poti k enotnosti sodi v ropotarnico zgodovine in zato tudi ni vključeno v šolske programe. Zanimivo pa prav gotovo je – dober vir odkrivanja heterogenosti pisnih praks zgodovinske slovenščine je portal Jezikovni viri starejše slovenščine IMP (<http://nl.ijs.si/imp>, dostop 30. 7. 2015).

21 Elita je morda nekoliko neposrečen izraz, saj predstavnike elite pogosto miselno povezujemo tudi s premožnostjo, družbenimi privilegiji in podobnim; večina slovenskih izobražencev v narodni zgodovini s to predstavo nima prav veliko skupnega; da pa so izstopali po svojem družbenem položaju, vendarle drži.

22 Čisto izključeni niso bili; v 19. stoletju so neizobraženi govorcev in govork obveljali za dragocen vir čiste in prave slovenščine pri njeni standardizaciji, vendar pogojno in z omejitvami; za pridobivanje čiste slovenščine je bilo treba diskurzivno rudo teh govorcev prej temeljito očistiti jalovine ter tujih primesi, zato je bilo tako rudarjenje zahtevno in naporno. V 20. stoletju se je za tovrstno rudarjenje specializirala dialektologija; knjižnojezikovno slovaropisje pa se je temu viru s spremenjeno metodologijo (in najbrž tudi ideologijo) odpovedalo; SSKJ vsebuje narečne izraze samo, če jih je v svojih besedilih uporabljal kdo od elite (torej kdo med pisatelji in pesniki), in sicer v tistih besedilih, ki so vredna uslovarjenja.

da potrebujejo za vsako svoje pisno besedilo pomoč lektorja, da ne vejo, kaj je v jeziku prav in kaj narobe in kje bi prišli do informacij o tem ipd.) in hkrati onih, ki so del standardnojezikovnega kroga, ne dojemajo več kot družbeno upravičene in spoštovanja vredne elite, ki bi bila upravičena do kakršnega koli družbenega prestiža, imamo Slovenci in Slovenke težavo: to so namreč razmere za izstopanje iz jezikovne skupnosti.

## 6 SKLEP

Je torej treba slovensko jezikovno skupnost reševati – in je morda rešitev v popolnoma nasprotnem predlogu? V radikalnem načelu opisnosti in vsevključevalnosti, kot smo ga opredelili na koncu 3. poglavja? Kaj se zgodi, če se odločimo, da so vsi diskurzi vseh govorcev in govork skupnosti vredni uslovarjenja?<sup>23</sup> S tem popolnoma odpade tradicionalni koncept kultivacije in homogenizacije jezika, hkrati pa se jezikovna skupnost simbolno izhodiščno izenači, dehierarhizira. Taka radikalizacija diskurzivnega inputa jezikovnega opisa (seveda odvisno od tega, kako opis izpeljemo)<sup>24</sup> prinese s sabo ključno vprašanje – zakaj bi bila potem npr. slovar, pa tudi slovnica sploh še potrebna, če je vsa jezikovna praksa dobra prav taka, kot je? Se odgovor skriva v tem, da slovar postane pač evidentiranje vseh jezikovnih praks in je njegova morebitna usmerjevalna vloga pač izrazito drugotna in odvisna od tega, kaj z evidentiranim, opisanim naborom vseh jezikovnih praks pač nekdo hoče početi? Bi bil tak slovar torej po statusu podoben obsežni, če že ne izčrpnii entomološki zbirki? Bi bil tak slovar priložnost za jezikovni voajerizem (poglejmo, kako to počnejo drugi), bi bil tak slovar pravzaprav neke vrste resničnostni šov?

Klasična jezikovnonačrtovalna predstava je, da jezikovno skupnost spreminjaš predvsem s tem, da spreminjaš jezikovno prakso govorcev in govork. Je cilj za-res deskriptivnega sodobnega slovarja slovenščine morda to, da jezikovne prakse skupnosti ne spreminja? Oziroma da vsaj odveže jezikoslovje te naloge – saj se jezikovna skupnost in z njo njen jezik itak v vsakem primeru spreminjata v odvisnosti od kompleksnih družbenih okoliščin? Morda – a kot smo nakazali večkrat: kaže, da slovensko jezikovno skupnost še najzanesljivejše spremeniš, če ji ne usmerjaš in preoblikuješ jezika. Spremeniš jo na bolje. Naj Slovenec vidi Slovenca v slovarju, kakor vidi svoj obraz v ogledalu, če si sposodimo Levstika. Naj si narod končno privoščii realnost, če si sposodimo Crnkoviča ...

23 Vsaka totalnost se seveda slej ko prej sesede v partikularnost; čim rečemo skupnost, že vpeljemo ločevanje ljudi v skupnosti od ljudi zunaj nje; najmanjši skupni imenovalce ljudi v slovenski jezikovni skupnosti je seveda njihova jezikovna zmožnost v slovenščini; kaj pa je njen najmanjši možni obseg, ki posameznika ali posameznico že uvršča v skupnosti, je seveda odprto vprašanje.

24 Če sicer v opisu zajameš vse diskurze, pa nekatere jezikovne pojave iz nekaterih diskurzov označiš za družbeno manj vredne, s tem dodatno utrjuješ vrednostno hierarhizacijo jezikovne skupnosti, morda celo bolj, kot če nekatere diskurze pri opisu prezeš in se z njimi sploh ne ukvarjaš.